

**Громадська наукова організація
«Система здорового довголіття в мегаполісі»**

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська організація «Християнська академія
педагогічних наук України»**

**Громадська організація «Всеукраїнська асоціація
педагогів і психологів з духовно-морального виховання»**

*за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва",
Центру дієтології Наталії Калиновської*

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 4(22) 2023

Київ – 2023

Петрикова О.П., Леонтієва С.Л. <i>МІСЦЕ МУЗИЧНОГО СПРІЙМАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ</i>	229
Подановська Г.В., Пеленська Н.Р. <i>ДІДАКТИЧНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ТА РОБОТИ З КНИЖКОЮ</i>	242
Рогачевський О.П., Онищенко В.І., Єгоренко О.С., Первак М.П., Караконстантин Д.Ф., Добровольський А.Л., Черемних Г.І., Белозерцева-Баранова Ю.Є. <i>ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДИКИ HYBRIDLAB В ПРОВЕДЕННІ ТРЕНІНГІВ З ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ У ЗДОБУВАЧІВ ВІЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ</i>	255
Савченко О.О., Ейвазова І.В. <i>ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕБАТІВ ЯК НАВЧАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ</i>	268
Санівський О.М., Циганок О.О. <i>ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ДІСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ</i>	284
Сірант Н.П., Токова Л.П. <i>ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ЗАОЩАДЛИВОСТІ ТА ПОВОДЖЕННЯ З ГРОШИМА НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ</i>	293
Хмелівська С.І., Холод І.В., Лемик І.М. <i>ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ</i>	305
Шулигіна Р.А. <i>ВПЛИВ СУЧАСНОГО МЕДІАКОНТЕНТУ НА ФОРМУВАННЯ РОВЕСНИЦЬКИХ СТОСУНКІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА</i>	318

СЕРІЯ «Психологія»

Babchuk O.H. <i>SOCIAL INTELLIGENCE OF PERSONS WITH DIFFERENT LEVELS OF EMOTIONAL STABILITY</i>	336
---	-----

УДК 781.1:[373.5.015.31:782/785]

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4\(22\)-229-241](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4(22)-229-241)

Петрикова Оксана Петрівна доцент, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу Факультету музичного мистецтва і хореографії, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, <https://orcid.org/0000-0002-4326-3308>

Леонтієва Софія Леонідівна старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу Факультету музичного мистецтва і хореографії, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, тел.: (044) 272-19-02, <https://orcid.org/0000-0002-6664-5288>

МІСЦЕ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ

Анотація. У статті досліджена проблема музичного сприймання підлітків, його місце в процесі формування ціннісного ставлення школярів до класичної музики. За допомогою історико-ретроспективного аналізу автори дійшли висновку, що вокальне виховання впливає не тільки на емоційно-естетичний стрій особистості дитини, але і сприяє розвитку «розумового хисту» дитини (В. Поточний). На думку авторів, завдяки пізнавальній та емоційній сферам школярі здобувають музичні враження, розуміють музику, упорядковують власні музичні враження та дають емоційну оцінку прослуханому. Вони підкреслюють, що сприйняття музики є основою усіх видів виконавства: хорового співу, гри на музичних інструментах тощо. У науковій роботі уточнено сутність понять: голос, спів, непрофесійний спів, «навчений спів», процес співу. Науковці звертаються до робіт Л. Виготського щодо значення творчості у вокальній діяльності особистості музиканта-початківця, В. Ємельянова та Н. Гребенюк щодо важливості формування вокально-технічних навичок школярів в процесі виконавської діяльності. Підкреслюють, що формування ціннісного ставлення учнів до класичної музики та вокально-виконавських (вокально-технічних, вокально-художніх) навичок у школярів завжди починається з виховання здібності сприймання. Розділяють думку Д. Кабалецького щодо визначення сутності поняття сприймання, надають обґрунтування процесу сприймання Б. Асаф'євим. У матеріалі статті подано визначення дефініціям: «слухання музики», «здібність сприймання у співі». О. Ростовським запропонована вікова характеристика відповідно музичного навчання підлітків у загальноосвітній школі. В статті автори відповідають на питання: «Як правильно спрямувати музичне

сприймання школярів? Якими мають бути педагогічні впливи?». Науковці запропонували чинники окреслені Є. В. Назайкінським завдяки яким поступово долається не розчленованість, дифузність дитячого сприймання: досвід спілкування, мовний та руховий, ігровий і сенсорний досвід. Накрикінці статті автори дійшли висновку, що процес формування музичного сприймання полягає в розвитку у слухачів здатності до усвідомлення сприйнятого образу шляхом розширення їхнього емоційного досвіду, асоціативного фонду та уявлень і вже на цій основі – емоційно-образного категоріального апарату, з опорою на який відбувається подальший розвиток здібностей до більш тонкого розпізнавання змісту, вираженого музикою. Таким чином, музичне сприймання займає важливе місце в процесі формування ціннісного ставлення підлітків до високохудожніх творів класичної музики.

Ключові слова: музичне сприймання, учні підліткового шкільного віку, розвиток, ціннісне ставлення, уроки з музичного мистецтва, загальноосвітня школа.

Petrykova Oksana Petrivna an Honored Artist of Ukraine, Associate Professor, Associate Professor of Academic and Pop Vocals at the Faculty of Musical Art and Choreography of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Bulvarno-Kudriavska St., 18/2, Kyiv, 04053, <https://orcid.org/0000-0002-4326-3308>

Leontieva Sofia Leonidovna Senior teacher at the Department of Academic and Pop Vocals at the Faculty of Musical Art and Choreography of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Bulvarno-Kudriavska St., 18/2, Kyiv, 04053, tel.: (044) 272-19-02, [https:// orcid.org/ 0000-0002-6664-5288](https://orcid.org/0000-0002-6664-5288)

THE PLACE OF MUSICAL PERCEPTION IN THE MAKING OF THE VALUES-BASED ATTITUDE OF ADOLESCENTS TO CLASSICAL MUSIC

Abstract. The article examines the issue of musical perception of adolescents, its place in the making of the values-based attitude of schoolchildren to classical music. With the help of historical and retrospective analysis, the authors came to the conclusion that vocal education affects not only the emotional and aesthetic structure of the child's personality, but also contributes to the development of the child's "mental flair" (V. Potochnyi). According to the authors, thanks to the cognitive and emotional fields, schoolchildren acquire musical impressions, understand music, organize their own musical impressions and give an emotional assessment of what they have heard. They emphasize that the perception of music is the basis of all types of performance: choral singing, playing musical instruments, etc. The scientific work clarified the essence of the following concepts: voice, singing, unprofessional

singing, “trained singing”, singing process. The scientists refer to the works of L. Vyhotskyi regarding the importance of creativity in the vocal activity of a beginner musician, and the works of V. Yemelianov and N. Hrebeniuk regarding the importance of development of vocal and technical skills of schoolchildren in the process of performance. It is emphasized that the making of school students’ values-based attitude to classical music, and vocal and performance (vocal and technical, vocal and artistic) skills of schoolchildren always begins with the education of the ability to perceive. They share the opinion of D. Kabalevskyi regarding the definition of the essence of the concept of perception, provide a justification of the process of perception made by B. Asafiev. In the material of the article, the following definitions are given: “listening to music”, “the ability to perceive in singing”. O. Rostovskyi has suggested the age-related characteristics of musical education of adolescents in a comprehensive secondary school. In the article, the authors answer the question: “What is the correct way to direct the musical perception of schoolchildren? What should be the pedagogical influences?”. The scientists have suggested the factors outlined by Ye. V. Nazaikinskyi with the help of which the lack of fragmentation and indefiniteness of children’s perception are being gradually overcome: communication experience, language and motor, game and sensory experience. At the end of the article, the authors came to the conclusion that the process of making of musical perception consists in the development of listeners’ ability to comprehend a perceived image by expanding their emotional experience, associative pool and ideas, and on this basis the development of emotional and image-bearing categorial framework takes place, based on which there is further development of abilities to more delicate perception of the content expressed by music. Thus, musical perception occupies an important place in the process of making of values-based attitude of adolescents to highly artistic works of classical music.

Keywords: musical perception, students of adolescent school age, development, values-based attitude, classes in musical art, comprehensive secondary school.

Постановка проблеми. Незаперечним фактором сучасної педагогічної науки є те, що у становленні моральності, духовності, внутрішньої культури і гармонії дитини важлива роль належить музичному мистецтву, яке містить найпотужніші важелі психоемоційного впливу на людину та найбільш природно тонко торкається струн її чутливої душі. Адже, мистецтво, за словами В. О. Сухомлинського, це час і простір, у якому живе краса людського духу [7]. Оскільки мистецтво є складовою частиною духовної культури суспільства і специфічним видом духовного освоєння світу, воно має неоціненне значення для цілісного суспільного виховання школярів, їх естетичного, морального та інтелектуального розвитку.

Одним з найважливіших видів мистецтва є музика, вона сприяє всебічному розвитку та вихованню емоційної сфери особистості дитини.

Музика прикрашає життя, робить його цікавим, змістовним, багатограним. Особливий вплив справляє мистецтво на дитину. А оскільки підлітковий шкільний вік – вік формування естетичних потреб, смаків, поглядів, ідеалів то важко переоцінити роль і значення музичного мистецтва для дітей цього віку. Музика відображаючи дійсність, передаючи різноманітні переживання і настрої людини допомагає школярам спілкуватися з навколишнім світом, виконуючи величезну виховну функцію. Завдяки своєму емоційному спрямуванню, вона здатна об'єднувати почуття й думки, виражати ідеї, переконувати.

Теперішній час вимагає нового підходу до розв'язання завдань ціннісного виховання школярів. Сьогодні вчитель повинен не тільки підвести учнів до розуміння значення музики в житті суспільства, а й головне, навчити їх відрізнити справжнє мистецтво від низькопробних творів, що не залишають сліду в культурному житті народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку ціннісного ставлення у школярів засобами музичного мистецтва в своїх наукових працях досліджували такі науковці як: О. Коробко, Ю. Мережко, О. Сапожнік, В. Стрілько, В. Шахрай Ю. Мережко та інші.

Інтерес до наукового обґрунтування вокального мистецтва виник вже давно, але тільки в наш час, у зв'язку з новими відкриттями, з'явилася реальна можливість наукового обґрунтування ряду явищ, пов'язаних із співацьким голосом і його розвитком. У деяких випадках спостерігається упровадження у вокальну педагогіку даних фізіології, психології, акустики і інших суміжних наук. Однак, зв'язок науки і співацького мистецтва ще недостатній, і незалежно від великої кількості наукових досліджень, присвячених співацькому звукоутворенню, дуже мало праць, встановлюючи широкий взаємозв'язок науки з вокальною педагогікою.

Мета статті – з'ясувати значення та місце музичного сприймання підлітків у процесі формування їх ціннісного ставлення до класичної музики.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття представники офіційної педагогіки пропонували співи як один із навчальних предметів загальноосвітньої школи, які мали на меті виховання дітей в дусі релігійності. Українські педагоги, високо оцінюючи виховний та освітній вплив музики, звертали свою увагу на музичний розвиток дітей. Вони відстоювали думку про необхідність впровадження уроків музики в шкільне навчання як обов'язкового рівноправного предмета, який би розвивав мислення, виховував естетичний смак, формував моральні якості, збагачував духовний світ дитини.

Нові наукові дослідження у галузі музичної вокальної педагогіки та досвід багатьох шкіл, а також історичний досвід, говорять, що вокальне виховання впливає не тільки на емоційно-естетичний стрій особистості дитини. В. Поточний стверджував, що музика сприяє розвитку «розумового

хисту» дитини, вона є ефективнішою, ніж будь-яка «арифметична чи геометрична справа», бо при виконанні музичного твору треба одночасно звертати увагу на «чистоту інтонації, правильне додержування ритму, мистецьке чергування темпу і сили звуку тощо» [2].

Зміст сучасного навчання у загальноосвітній школі на усіх етапах передбачає послідовний розвиток сприйняття музики шляхом усвідомлення закономірностей музичного мистецтва. За допомогою пізнавальної та емоційних сфер школяр здобуває музичні враження, розуміє музику, упорядковує музичні враження і дає емоційну оцінку прослуханому. Сприйняття музики є основою усіх видів виконавства: хорового співу, гри на музичних інструментах тощо. Так, наприклад, вокально-хорові навички формуються на основі сприйняття учнями художньо-образного матеріалу музичного твору. Музичне виховання та освіта у останні роки навчання дає можливість поширити і поглибшити знання учнів про музику, витончити їх сприйняття та поняття засобів музичної виразності, закріпити навички хорового багатоголосся і поширити знання основ музичної грамоти.

Сьомий і восьмий класи є завершуваними класами одинадцятирічної школи, де проходять музичне мистецтво; саме в цих класах формується моральний вигляд особистості кожного школяра, основа його світогляду та виховується його естетичне почуття і смак. Уроки співу у сьомих-восьмих класах загальноосвітньої школі мають величезне значення у системі музичного виховання. Під час навчання співу в цих класах одним з практичних завдань є вміння орієнтуватися у нотному записі, виконувати нескладні твори по нотах (з попереднім сольфеджуванням), а більш складні-слідкуючи по нотному запису. Пов'язування нотної грамоти з хоровим співом є основою уроку, а штучний їх розподіл, з однієї сторони, приведе до сухого, формального вивчення нот, відірваного від живої музики, а з іншої – обмеженням хорового співу вивченням пісень тільки по слуху.

Таким чином, бажано, щоб всі учні на уроках музичного мистецтва мали перед собою нотний запис кожної розучуваної пісні, кожної вокальної або хорової вправи. Тільки виховуючи слухові уявлення на основі сприйняття нотного запису, можливо досягти свідомого співу.

Засвоєння музичної грамоти школярів відбувається у процесі систематичного навчання співу по нотах починаючи з перших років шкільного навчання, так вважали П. Вейс, І. Гейнріхс, М. Румер, які розробили методи формування навичок елементарного сольфеджування. В основі системи музичного виховання дітей лежить думка про те, що музика впливає на духовний світ людини в тому випадку, якщо вона її опанувала, а опанувати музику можна лише навчившись її «писати» і «читати». Одним з методів опанування музики є метод відносної сольмізації.

Оскільки ж усі музичні здібності найбільш інтенсивно розвиваються в співацькій діяльності, то основним засобом опанування музики має стати

голос, спів. Спів – це складний психо-фізіологічний процес, який треба розглядати не тільки як функцію голосового апарату, а значно ширше. Процес співу – координована робота всього організму, в основі якої лежить діяльність кори головного мозку і підкірки разом з периферійною нервовою системою. Повноцінний та повно забарвлений лише людський спів. Він здатен до вираження усіх елементів музики: мелодичних, ритмічних, тональних (мажорних та мінорних).

Спів є природним засобом вираження естетичних почуттів, може виражати радість і горе, печаль і веселість, є дійовим шляхом активного залучення школярів до музики. З усіх видів виконавського мистецтва він є найдоступнішим видом музичної діяльності, порівняно легко засвоюється ними, не вимагає значної попередньої підготовки. Тому спів здавна розглядався як один з основних засобів музичного виховання, але потрібно вміти відрізнити професійний спів від непрофесійного.

Непрофесійний спів – це музика, яку утворює людина власним голосом, не замислюючись над тим як вона звучить у його виконанні: інтонаційно чисто чи ні, за принципами звуковедення чи навпаки, за акустичними явищами тощо. У такому вигляді спів – це вид творчої діяльності людини, спрямованої на розкриття її співочих здібностей, на вираження власного настрою і почуттів. Однак такий спів не можна назвати вокалом, бо якщо ми відчуваємо, що співак не володіє своїм голосом, – це переконує нас у вокальній некомпетентності.

Але існує інший, так званий «навчений» спів. Такий спів «має свою логіку, свої закони виразності, вимагає свого звучання голосних, своєї особливої манери вимовляння приголосних, своєї інтонаційної структури, тобто своїх специфічних координаційних рухів у роботі голосового апарату. Основам такого співу навчають учнів на уроках музики у загальноосвітній школі.

Спів як виконавський процес розвиває музичні здібності учнів, вміння сприймати, запам'ятовувати і відтворювати мелодію: виховує слухову увагу, спостережливість, уяву, пам'ять, наполегливість у подоланні виконавських труднощів, дисциплінованість і самостійність. У процесі колективного співу у школярів активно розвиваються не тільки співацькі навички, а й художній смак, вміння працювати, вміння організувати себе, свій час, виховуються стійкі інтереси до музичного мистецтва, формується почуття колективізму й взаємодопомоги, тому як колективні заняття створюють прекрасну основу виховного процесу.

Співак співаючи здобуває звуки з власного горла, за допомогою своїх м'язів та нервів. У співацькому звукоутворенні приймають участь багаточисленні групи м'язів, такі як: дихальні, артикуляційні, гортанні та ряд інших. У процесі оволодіння співом праця м'язів перебудовується, уточнюється, відшліфовується у потрібному напрямку під впливом навчання, а голос виникає у результаті вібрації голосових зв'язок, які протистоять напору видиху. У процесі фонації співак сам стає «інструментом».

Голос – це вокальний інструмент, який здатен, являючись частиною людського організму, відобразити та втілити сокровенні хвилювання людини, здатен розкрити внутрішні скарби душі людини. Чим багатший духовний світ співака, чим досконаліша його здатність втілити це багатство у голосі, тим легше доходить спів до серця слухача, тому що спів – це мистецтво самовиразу за допомогою звуків голосу, а слово допомагає виявити зміст виконуваного, робить спів обдуманим. Емоційне забарвлення слова робить спів натхненним, «живим». Виконуючи музичний твір, співак здатен виразити свої особливі думки і почуття, але якщо він не хоче або не може вникнути у те про що співає, то ніякого самовираження відбутися не може. Існують різні жанри співацького самовираження: естрадний спів, народний, оперний, камерний тощо. Як і у кожному мистецтві, у співі зливаються та існують на рівних правах дві стихії: творча і технічна.

Відомий психолог Л. С. Виготський підкреслював, що творчість виявляється не тільки тоді, коли створюється щось нове, але й тоді, коли людина вносить своє розуміння певного явища, по-своєму відтворює, змінює вже створене [6].

Відтак спів надає широкі можливості для самовияву особистості, вираження змісту твору, оскільки смисл співу не в механічному розучуванні пісень, а в їх творчій інтерпретації. Важливої ролі тут набувають музичне навчання, накопичення знань і художнього досвіду, оволодіння співацькими вміннями і навичками, які стають основою творчості.

Першоосновою співацького розвитку педагога вокалу завжди вважали формування технічних навичок співу учнів. Так, В. В. Ємельянов у своїх роботах, присвячених застосуванню фонопедичного методу у співацькому розвитку школярів, відокремлює технічний розвиток учнів від виконавського, вважаючи його найбільш значущим для опанування учнями основ звукоутворення [11]. Н. Є. Гребенюк також підкреслює: щоб досягнути суттєвих результатів у художньому вихованні співака, необхідно спочатку пройти шлях формування вокально-технічних навичок, які відповідають академічній манері співу[3].

На кожному уроці співу, як правило, у розспівуванні використовуються дві або три вправи різні за вокально-технічними завданнями. Вони добираються так, щоб кожна наступна вправа удосконалювала вже набуті вміння і розкривала нові. Вибір вокальних вправ визначається також особливостями конкретного класу, урахуванням недоліків співацького розвитку учнів. Будь-яка вокальна вправа перетвориться у просте повторення, якщо вона не буде певним чином організована й спрямована. Зокрема, учням потрібно щоразу пояснювати, як слід співати, який звук відтворити, що треба для цього зробити, за чим уважно стежити під час співу. Бажано, щоб вправи були емоційно забарвлені, прості за мелодичним і ритмічним малюнком, легко запам'ятовувалися. Оскільки спів здебільшого асоціюється з радісним

настроєм, доцільно добирати вправи в мажорному ладі, який створює необхідний бадьорий тонус.

Вчителю треба знати методичну цінність окремих вправ, щоб добирати найпотрібніші для конкретного вокально-технічного завдання. Працюючи над вокальною технікою класного хору, вчитель має домагатися від учнів єдиної манери звукоутворення, способу артикуляції; не тільки правильного, а й однотипного формування голосних і приголосних звуків; підпорядкування сили і тембру звучання кожного голосу вимогам і завданням загально хорового звучання. Єдність дій всіх учнів класу, спрямованих на вирішення вокально-технічних і художньо-виконавських завдань, є неодмінною умовою виразного колективного співу на уроці музики.

Формування ціннісного ставлення учнів до класичної музики та вокально-виконавських (вокально-технічних, вокально-художніх) навичок у школярів завжди починається з виховання здібності сприймання.

Д. Б. Кабалевський писав: «Справжнє, пережите і передумане сприймання – основа всіх форм залучення до музики, бо при цьому активізується внутрішній духовний світ учня, його почуття і думки. Поза сприйманням музика, як мистецтво, взагалі не існує. Марно говорити про будь-який вплив музики на духовний світ підлітків, якщо вони не навчилися відчувати музику як змістовне мистецтво, яке несе в собі почуття і думки людини, життєві ідеї і образи» [5].

Уміння слухати і чути музику не є вродженою рисою. Пізнавальні творчі можливості учнів розвиваються у спілкуванні з музикою, в процесі цілеспрямованого аналізу музичних творів. Слід враховувати, що вплив музики на особистість складається з численних слухацьких вражень, які накладаються одне на одне, поступово збагачуючись і поглиблюючись. У процесі слухання учні поширюють досвід глибоких почуттів і роздумів, таким чином формується художній досвід пов'язаний з виконанням музики.

Б. Асаф'єв справедливо вважав, що процес сприймання музики дуже складний і включає роботу інтелекту, емоцій, тобто вимагає зусиль, які часто не під силу непідготовленому слухачеві [12]. Здібність сприймання у співі – це вміння «слухати», а потім вже розбиратися у цьому матеріалі. На заняттях співу повинні розвиватися не тільки співацькі навички, але і сприйняття музики, художній смак, любов до музичного мистецтва. Як відмічає Д. Б. Кабалевський: «Кожна форма спілкування з музикою, кожне музичне заняття вчить сприймати музику, безперервно удосконалюючи вміння вслухуватися та вдумуватися в неї...» [9].

Б. Асаф'єв зі свого «передового педагогічного досвіду» висвітлює педагогічні принципи та методичні прийоми застосування слухання музичних творів на уроках музики [12]. «Слухання музики» – галузь педагогічної роботи, що ставить за мету розумну постановку засвоєння нових слухових навичок, виховує музичне сприймання та керує процесами «вбирання» і

засвоєння музики. «Слухання музики» – організація музичних вражень – найвідповідальніше завдання для музичних педагогів, бо тут ідеться про вироблення смаку та про встановлення об'єктивних художніх принципів оцінки музичних творів. Педагог у класі під час слухання музики повинен уміти збуджувати і дисциплінувати увагу, спрямовуючи її на те, що відіграє роль одного із основних імпульсів музичного руху: на його хід, що діалектично розвивається у складних формах, і на простіші контрастні співставлення та періодичні чергування у нескладних формах. Методичним прийомом, за допомогою якого можна спрямовувати увагу слухачів, має бути ознайомлення з музичними творами через їх виконання, але в жодному разі не якийсь теоретичний аналіз без живого сприйняття чи поза ним.

Формування музичного сприймання школярів потребує розгляду закономірностей та принципів музичного сприймання. Знання закономірностей формування музичного сприймання дасть можливість відповісти на численні запитання, які постають перед вчителем музичного мистецтва. Методологічною основою вивчення закономірностей сприймання є системний підхід, який дає можливість виявляти залежність між педагогічними впливами на процес музичного сприймання і зовнішніми щодо нього умовами тощо. Музичне сприймання є складним процесом, у якому взаємодіють чимало елементів, спільних для багатьох людей і особливо для конкретної особи. Ця система, що складається з множинності умов, функцій, операцій, механізмів, з їх особливими властивостями, структурою і змістом.

Структура музичного сприймання висвітлена у працях сучасних дослідників з позиції естетики та соціології, мистецтвознавства, музикознавства, педагогіки, психології (В. К. Белобородова, М. С. Коган, Л. М. Кадцин, О. Г. Костюк, Є. О. Руч'євська та інші).

О. Я. Ростовський стверджує, що учні підліткового віку спроможні сприймати значно складнішу музику, ніж молодші школярі. Під впливом соціокультурного середовища у них накопичується певний запас слухацьких вражень, асоціацій та образів, які складають семантичну основу музики і служать умовою її розуміння. Водночас багатьом учням властива поверховість естетичного осягнення складної музики, фрагментарність вражень, коли окремі музичні побудови сприймаються поза контекстом твору. При цьому музичний образ розпадається на ряд малопов'язаних між собою, нерідко неадекватних вражень. Фрагментарний характер сприймання, порушення функціональних взаємозв'язків між музичними враженнями веде до викривлення сприйнятого руйнування цілісності суб'єктивного образу [8].

Соціологічні дослідження показують, що в структурі художніх інтересів підлітків музика дедалі більше виходить на чільне місце. Вона ніби «обганяє» інші види мистецтва за обсягом свого «споживання». Але за цією ситуацією виявляються досить складні суперечності побутування музики. Це, насамперед, однобока орієнтація більшості школярів на естрадно-розважальну

музику. Стрімкий розвиток звукотехніки забезпечує глибоке проникнення цієї музики у сферу учнівського побуту та дозвілля, що сприяє формуванню поверхового споживацького типу музичної культури особистості. Місце відсутньої культури ставлень до справжніх музичних цінностей посідають престижно-споживацькі запити.

Як правильно спрямувати музичне сприймання школярів? Якими мають бути педагогічні впливи? Якщо уявити кінцевий результат музичного сприймання теоретично, оскільки цей процес нескінченний, то учнівське сприймання має набути цілісності й глибини, спрямованості на досягнення авторського і художнього світу твору, здатності оцінювати стилістичні особливості музики і рівень виконавства.

Розуміння музики як особливої мови змушує вчителя приділяти особливу увагу вивченню цієї мови, створенню в учнів уявлень про значення засобів музичної виразності. Доцільніше говорити про єдину методику формування сприймання, яка ґрунтується на уявленні про цілісність і діалектичну єдність змісту і форми музичного твору.

Є. В. Назайкінський розглянув чинники, завдяки яким поступово долається не розчленованість, дифузність дитячого сприймання. До таких чинників він відніс досвід спілкування, мовний і руховий, ігровий і сенсорний досвід. Учений виявив, що одним із провідних чинників, який веде до диференційованого відчуття музики, до розрізнення її жанрових відмінностей, мелодичних, ритмічних, гармонічних та інших особливостей, є наявність комунікативного досвіду (розрізнення різноманітних ситуацій спілкування, в яких людина стикається з музикою) [4, С. 116]. Розрізнення комунікативних ситуацій, яке здійснюється за такими ознаками, як внесення музики у певний життєвий контекст, кількість учасників музикування, приміщення тощо, пов'язане з формами й умовами її виконання і сприймання.

Відтак музично-комунікативний досвід – один з найважливіших чинників, що сприяє подоланню первинної не диференційованості сприймання. На розвиток цього сприймання великий вплив справляє мовний досвід. З раннього віку в дітей поступово формуються навички перенесення інтонаційного досвіду мови на слухання музики і спів. Відповідні слова спонукають учнів не тільки уважно слухати, але й усвідомлювати зміст музики. Чим багатший музичний досвід і лексичний запас школярів, тим змістовніші їхні визначення, тим більше можливостей до пізнання музики.

Для розвитку лексичного багатства учнів великого значення набуває образна, виразна мова вчителя із застосуванням влучних епітетів і поетичних зворотів. Доцільно при аналізі використовувати визначення, які розширюватимуть естетичні уявлення учнів, розкриватимуть нові відтінки естетичного змісту музики.

У навчальній роботі слід враховувати висновок В. В. Медушевського про те, що слухач у своєму сприйманні спирається на інтуїтивні уявлення про

структуру власних емоцій [8]. Уявлення людини є результатом минулих сприймань і завжди включають в себе елемент узагальнення. Уявлення – це процес. Будь-яке нове сприймання музики веде до зміни (доповнення або з'ясування) уявлень про неї. Чим більше сторін музики, яка сприймається, буде відбито у свідомості учнів, тим повнішими, яскравішими і змістовнішими будуть їхні уявлення про неї. У свою чергу, такі збагачені уявлення сприятимуть глибшому осягненню естетичного змісту музичних творів.

Висновки. Отже, процес формування музичного сприймання полягає, передусім, у розвитку в слухачів здатності до усвідомлення (тобто категоризації) сприйнятого образу шляхом розширення їхнього емоційного досвіду, асоціативного фонду та уявлень і вже на цій основі – емоційно-образного категоріального апарату, з опорою на який відбувається подальший розвиток здібностей до більш тонкого розпізнавання змісту, вираженого музикою.

Неодмінною умовою спостереження музики, її естетичного сприймання є зосередженість слухової уваги. Б. В. Асаф'єв зазначав, що «спостерігати мистецтво – значить вміти сприймати його. Сприймати музику – справа важка. До неї слід готувати увагу» [12, С. 17]. Неуважність, відволікання під час слухання, відсутність належних умов приводять до фрагментарності сприймання, пропусків важливих моментів становлення музичного образу. Уміння зосередитися, відволіктися від усього, що не стосується музики, дається не одразу. Тому виховання слухової уваги є першочерговим завданням учителя музики. Слухова діяльність школярів при сприйманні музики організується вчителем постановкою завдань, метою яких є зосередження уваги на музиці, упорядкування спостережень за нею.

Урахування розглянутих загальних особливостей музичного сприймання учнів підліткового шкільного віку сприятиме ефективному формуванню їхньої музичної культури. Таким чином, музичне сприймання займає важливе місце в процесі формування ціннісного ставлення підлітків до високохудожніх творів класичної музики. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку будуть стосуватися сучасної методики формування музичного сприймання підлітків на заняттях музичного мистецтва в загальноосвітній школі.

Література:

1. Василенко Л. Провідні підходи до вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип. 23 (2-2017). Ч. 2. м. Кам'янець-Подільський. 2017. С. 19–27.
2. Вплив музики на формування особистості дитини. URL: <https://sites.google.com/site/muzika99999/vpliv-muziki-na-formuvanna-osobistosti-ditini>
3. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти : монографія. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, 1999. 269 с.
4. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ: Наукова думка, 1965. 117 с.

5. Мережко Ю. В., Петрикова О. П. Формування інтересу у старшокласників на основі ознайомлення з вокальною спадщиною українських композиторів. *The advanced science journal*. V. 3. 2015. С. 50–55. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13749/1/Y_Merezhko_O_Petricova_TSA_3_KTMMM.pdf

6. Музичне сприймання і методика його розвитку у школярів. URL: https://bahmat.at.ua/MET_MUZ/dovidk-material.pdf

7. На урок. Л. С. Виготський про дитячу творчість. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-l-s-vigotskiy-pro-dityachu-tvorchist-19444.html>

8. На урок. Обізнаність у сфері мистецтв – елементарні знання та уявлення про мистецтво, його основні види, розуміння. URL: <https://naurok.com.ua/obiznanist-u-sferi-mistectv---elementarni-znannya-ta-uyavlennya-pro-mistectvo-yogo-osnovni-vidi-rozuminnya-ponyat-ta-usvidomlene-koristuvannya-vidpovidnoyu-terminologiyu-119749.html#:~:text=%D0%A1%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%3A%20C2%AB%D0%9C%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%20E2%80%93%20%D1%86%D0%B5,245%5D.%D0%B5,245%5D>

9. Психологія музичного сприйняття і методи її розвитку. URL: <http://studcon.org/psychologiya-muzychnogo-spruynyattya-i-metody-yiyi-rozvytku?page=3>

10. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі: навч. – метод. посібник. 2-е вид., доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. С. 6–54.

11. Сутність та структура музичного сприйняття молодших школярів. URL: <http://www.pedahohikam.net/nervs-1309-2.html>

12. Учбові матеріали для студентів і школярів України. URL: <http://um.co.ua/10/10-11/10-113260.html>

13. Цікаве про методику В. Ємельянова. URL: <http://oleksandria-dnz43.edukit.kr.ua/Files/downloads/%D0%A6%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D1%83%20%D0%92.%D0%84%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>

References:

1. Vasylenko, L. (2017). *Providni pidkhody do vokalnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Leading approaches to vocal training of future music teachers]. Pedagogichna osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical education: theory and practice]: Zb. nauk. prats. Vyp. 23 (2-2017), Ch. 2., (pp. 19 – 27). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].*

2. Vplyv muzyky na formuvannya osobystosti dytyny [The influence of music on the formation of a child's personality]. URL: <https://sites.google.com/site/muzika99999/vpliv-muzyki-na-formuvannya-osobystosti-ditini> [in Ukrainian].

3. Hrebenuk, N. Ye. (1999). *Vokalno-vykonavska tvorchist: psykholoho-pedahohichnyi ta mystetstvoznavchyi aspekty [Vocal and performing creativity: psychological-pedagogical and art history aspects]: monohrafiia. Kyiv: NMAU imeni P. I. Chaikovskoho. [in Ukrainian].*

4. Kostyuk, O.H. (1965). *Sprymannia muzyky i khudozhnia kultura slukhacha [Perception of music and artistic culture of the listener]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].*

5. Merezhko, Yu.V., Petrykova, O.P. (2015). *Formuvannya interesu u starshoklasnykiv na osnovi oznaiomlennia z vokalnoiu spadshchynoiu ukrainskykh kompozytoriv [Formation of interest in high school students based on familiarization with the vical heritage of Ukrainian composers]. The advanced science journal. V. 3, pp. 50 – 55. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13749/1/Y_Merezhko_O_Petricova_TSA_3_KTMMM.pdf [in Ukrainian].*

6. Muzychne sprymannia i metodyka yoho rozvytku u shkoliariv [Musical perception and methods of its development in schoolchildren]. URL: https://bahmat.at.ua/MET_MUZ/dovidk-material.pdf [in Ukrainian].

7. Na urok. L. S. Vyhotskyi pro dytiachu tvorchist [To the lesson. L. S. Vygotsky about children's creativity]. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-l-s-vigotskiy-pro-dityachu-tvorchist-19444.html> [in Ukrainian].

8. Na urok. Obiznanist u sferi mystetstv – elementarni znannia ta uiavlennia pro mystetstvo, yoho osnovni vydy, rozuminnia [To the lesson Knowledge in the field of arts – elementary knowledge and ideas about art, its main types, understanding]. URL: <https://naurok.com.ua/obiznanist-u-sferi-mistectv---elementarni-znannya-ta-uyavlennya-pro-mistectvo-yogo-osnovni-vidi-rozuminnya-ponyat-ta-usvidomlene-koristuvannya-vidpovidnoyu-terminologiyu-119749.html#:~:text=%D0%A1%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%3A%20%C2%AB%D0%9C%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%E2%80%93%20%D1%86%D0%B5,245%5D%D0%B5,245%5D> [in Ukrainian].

9. Psykholohiia muzychnoho spryiniattia i metody yii rozvytku [Psychology of musical perception and methods of its development]. URL: <http://studcon.org/psychologiya-muzychnogo-spryynyattya-i-metody-yiyi-rozvytku?page=3> [in Ukrainian].

10. Rostovskyi, O.Ia. (2000). *Metodyka vykladannia muzyky v osnovnii shkoli [Methods of teaching music in primary school]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

11. Cutnist ta struktura muzychnoho spryimannia molodshykh shkoliariv [Soundness and structure of musical perception of younger schoolchildren]. URL: <http://www.pedahohikam.net/nervs-1309-2.html> [in Ukrainian].

12. Uchbovi materialy dlia studentiv i shkoliariv Ukrainy [Educational materials for students and schoolchildren of Ukraine]. URL: <http://um.co.ua/10/10-11/10-113260.html> [in Ukrainian].

13. Tsikave pro metodyku V. Yemelianova [Interesting facts about the methodology of V. Yemelyanov]. URL: <http://oleksandria-dnz43.edukit.kr.ua/Files/downloads/%D0%A6%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D1%83%20%D0%92.%D0%84%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].